

İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararı Bağlamında Türkiye'de Patriyarkal Devlet¹

Ece Kocacıçak, The Open University, Sosyoloji Bölümü

ORCID: 0000-0003-4056-3345

E-Posta: ece.kocacicak@open.ac.uk

Özet

Patriyarkal devlet karakterinin belirleyenlerini ele alan bu çalışma, cinsiyetsiz devlet kuramlarının eleştirel bir tahlilini sunarken, cinsiyet rejimini konu alan feminist çalışmalara da katkı sunmaktadır. Türkiye örneğinden yola çıkarak hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerini kullanan araştırma, patriyarkal devlet karakterindeki değişimi kuramsallaştırarak, devletin çoklu ajandalarının, demokratikleşme sürecindeki sorunların ve natrans heteroseksüel aile yapısının devlet yapısını nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Türkiye'nin 2021 yılında İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme sürecine odaklanarak, şu bulgulara varılmıştır. Demokratikleşme sürecinin tıkanıdığı koşullarda, kadınlar kamusal karar mekanizmalarından dışlanmışken, patriyarkal politik aktörler hem ırkçı devlet ajandasını yeniden tarifleyerek hem de küçük ama etkili bir grup seçkin erkeğin desteği ile devletin erkek egemen karakterini şekillendirmektedir. Buna karşılık, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarına yönelik biyolojik özcü anlayışlar, kadınların mücadelesini bölmüş, gücünü zayıflatmış, böylelikle devlet üzerinde kurulan etkinin zayıflamasına yol açmıştır.

Anahtar kelimeler: Devlet; Toplumsal Cinsiyet, İstanbul Sözleşmesi, Patriyarka, Kadın Mücadelesi.

The Patriarchal State in Turkey in Light of the Country's Withdrawal from the Istanbul Convention

Abstract

By investigating the determinants of the patriarchal state, this paper critically engages with ungendered accounts of the state and contributes to gender regime scholarship. Drawing on the case of Turkey and using the mixed methods of qualitative and quantitative analyses, the paper (1) theorises varieties of the patriarchal state, and

¹ Bu makale, Women's Studies International Forum dergisinde 2023 yılında yayınlanan çalışmama dayanarak yeniden kaleme alınmıştır.

(2) investigates the significance of the multiple state agendas, (3) de-democratisation process, and (4) cis-gender heterosexual family in shaping the patriarchal character of the state. Focusing on the country's withdrawal from the Istanbul Convention (in 2021), I find that the patriarchal political actors maintain the patriarchal state character by adopting the racist state agenda. Under the conditions in which the de-democratisation process has excluded women from public decision making, a particular group of elite men have provided significant support to the men's rights-based mobilisations thereby increasing their influence over the state. Meanwhile, the biological essentialist accounts of sex and gender have divided women's struggle, and as such, weakened women's capacity to challenge the patriarchal state character.

Keywords: The state, Gender, Istanbul Convention, Patriarchy, Women's struggle.

Giriş

Sosyal bilimlerde genel kabul gören kuramlar, devlet yapısını belirleyen etmenlerin cinsiyetsiz olduğunu varsayar. Örneğin Weberyan yaklaşım, Batı dışı toplumları belirleyen temel faktörün geleneksel toplumlara özgü irrasyonel nitelikler olduğunu öne sürerek küresel Güney'deki otoriter devlet yapısını şekillendiren faktörleri açıklamak yerine, istisnacı ve/veya özcü bir yaklaşıma sıkışır (Weber, 1947; Moore, 1966; Tilly, 1990; Heper, 1985; Mardin, 2006 [1967]). Marksist düşünürler ise kapitalist devletin değişen biçim ve işlevlerine odaklanırken, devlet oluşum sürecinin kapitalist olmayan belirleyicilerini göz ardı eder (Poulantzas, 1969; Wood, 1981; Offe ve Keane, 1984; Jessop, 2002, 1990; Oğuz, 2015). Öte yandan, Dünya Sistemi ve bağımlılık okulları, toplumsal değişimin dinamiklerini küresel ekonomi ve periferileşme (çeperleşme) sürecine indirgeyerek, ulusal düzeydeki cinsiyet, sınıf ve etnisiteye dayalı çatışma ve mücadeleye gereken önemi vermez (Wallerstein, 2004, 1974; Amin, 1976; Alavi, 1972; Keyder, 1987; Boratav, 2011).¹ Aralarındaki ayrışmalara rağmen, yukarıda bahsi geçen kuramlar, devlet oluşum sürecini belirleyen temel dinamikleri, ya modernleşme sürecinin farklı güzergahlarına ya da kapitalist dönüşüme indirger. Ancak her iki durumda da devletin patriyarkal (ve ırkçı) belirleyeni ve işlevi göz ardı edilmiş olur.

Yukarıda bahsettiğim kuramsal kısıtların üstesinden gelecek alternatif bir yaklaşım geliştirmek için cinsiyet rejiminin farklı türlerine odaklanan çalışmaların elverişli bir zemin sunduğunu düşünüyorum. Söz konusu feminist kuramlar, cinsiyet, sınıf ve etnisite temelinde yükselen farklı eşitsizlik rejimlerinin toplumsal dönüşümü belirleme açısından eşit önemde olduğunu savunur.² Bu yaklaşım, aynı zamanda toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ile anti-demokratik süreçler, feminist ve patriyarkal siyasal projeler ve devlet arasındaki ilişkiyi inceler. Patriyarkal devlet karakterini belirleyen etmenleri incelediğim bu makale kapsamında, bir yandan geniş kabul gören cinsiyetsiz devlet

kuramlarının eleştirisini sunarken, bir yandan da cinsiyet rejimi çalışmalarının Batı merkezci odağını genişletmeyi amaçlıyorum. Türkiye örneğinden yola çıktığım bu araştırma dahilinde, nitel ve nicel yöntemlerden faydalanarak (1) hem patriyarkal devletin türevlerini kuramsallaştıracak, (2) hem de devletin çoklu ajandalarının, (3) demokratikleşme sürecindeki tıkanmanın ve (4) heteroseksüel natrans aile yapısının devletin patriyarkal karakterini nasıl şekillendirdiğini inceleyeceğim.

Yöntem Üzerine

Çoklu devlet ajandalarının (kapitalist, ırkçı ve patriyarkal) karşılıklı etkileşimini inceleme imkânı sunduğu için Türkiye örneğine odaklanmayı tercih ettim. Görece yüksek düzeyde olan üretim kapasitesine ve küresel rekabet gücüne rağmen ülkede kadınların büyük çoğunluğu, kırsal ve kentsel hane içi ücretsiz üretim ilişkilerine hapsolmuş durumda. Örneğin, 2020 yılında yarı zamanlı ve geçici işler dahil olmak üzere tüm ücretli işlerde çalışanların sadece yüzde 29'u kadın idi (ILOSTAT, 2022). Yine, kadınların siyasal temsiliyeti değerlendirildiğinde, Türkiye 188 ülke içerisinde 130'uncu sırada yer alıyor (UN Women, 2021). Üstelik yukarıda saydığım güçlü patriyarkal düzenlemeler, Sünni Müslüman ve Türk olmayan nüfusa yönelik süregiden bir saldırganlıkla iç içe geçmiş durumda. Bunun yanı sıra, Türkiye örneği anti-demokratik düzenlemelerden güç alan farklı politik aktörlerin bir değerlendirmesini yapmayı da mümkün kılıyor.

Nitel ve nicel analiz yöntemlerini bir arada kullandığım bu makalede, ilk olarak 2000'lerden bu yana ekonomi, sivil toplum ve şiddet alanlarındaki devlet müdahalelerini inceliyor ve Türkiye'de devletin patriyarkal karakterinin ne ölçüde değiştiğini tartışıyorum. Makalenin devamında, Türkiye'nin 2021 yılında İstanbul Sözleşmesi'nden tek taraflı olarak çekilmesine odaklanarak şu soruların yanıtını araştırıyorum. (1) Demokratik kanalların tıkanması patriyarkal politik aktörlerin devlet üzerindeki etkisini artırmada nasıl bir rol oynuyor? (2) Erkek haklarına dayalı hareketler ne ölçüde ırkçı devlet ajandasından istifade ediyor? (3) Cinsiyet kavramının biyolojik özcü bir zeminde ele alınması kadınların mücadelesini nasıl zayıflatıyor? Nitel analiz için devlet arşivlerinden alınan kanun ve yönetmelikler gibi yasal dokümanların yanı sıra sosyal medya paylaşımları, gazete yazıları ve basın bültenlerini inceliyorum. Nicel analiz içinse, Türkiye İstatistik Kurumu, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, İktisadi İş Birliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) ve Dünya Çalışma Örgütü'nün (ILO) kamuya açık veri tabanlarından ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından toplanan verilerden yararlanıyorum.

Bir sonraki bölüm, cinsiyet rejiminin farklı türlerine odaklanan literatürün

kapsamlı bir değerlendirmesini ve bu makalede geliştirdiğim kuramsal çerçevenin ana hatlarını sunuyor. Üçüncü bölüm, ekonomi, sivil toplum ve şiddet alanlarına yapılan devlet müdahalelerinin toplumsal cinsiyet açısından karakterini incelediğim veri analizine odaklanıyor. Dördüncü bölüm ise Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme sürecini, patriyarkal ve feminist aktörlerin mücadelesini ve anti-demokratikleşme sürecinin etkisini tartışıyor. Son bölüm, bir yandan yaptığım araştırmanın devlet kuramlarına ve cinsiyet rejimi literatürüne katkısını özetlerken, bir yandan da etkili feminist stratejiler üzerine bir tartışma yürütüyor.

Devleti Nasıl Kuramsallaştırabiliriz?

Cinsiyet rejiminin farklı türlerini inceleyen çalışmalar, sivil toplumun devlet oluşum süreci dahil olmak üzere siyasa alanını şekillendirmede oynadığı rolün altını çizerek, patriyarkal devleti belirleyen etmenlerin kapsamlı bir değerlendirmesini mümkün kılar (Moghadam, 2023; Lombardo, Alonso ve Ciccía, 2023; Verloo, 2022; Walby, 2009, 2011). Bu çalışmalar aynı zamanda anti-demokratikleşme süreci, patriyarkal politik aktörler ve cinsiyete dayalı şiddet arasında bir köprü kurar. Örneğin, Walby (2009) demokratikleşme süreci ve azınlıkların siyasal temsiliyeti ile toplumsal cinsiyete dayalı şiddete karşı alınan önlemler arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu vurgular. Lombardo ve diğerleri ise feminist ve anti-feminist politik aktörler arasındaki mücadelenin doğrudan cinsiyete dayalı şiddetin yaygınlığı ve düzenlenmesini belirlediğini iddia eder (Lombardo, Alonso ve Ciccía, 2023).

Cinsiyet rejimi kuramları aynı zamanda patriyarkal devlet karakterindeki değişimi inceler. Bu açıdan, Moghadam (2020, 2003) *neopatriyarkal devletin*, kadınlara atfedilen tam zamanlı ev kadını rolünü pekiştirmek amacıyla muhafazakâr aile hukukunu kullandığını öne sürer. Walby (2011, 2009) ise tüm kurumsal alanları şekillendiren iki temel patriyarkal tahakküm biçimini birbirinden ayırır: (1) cinsiyete dayalı dışlayıcı stratejiler ile (2) cinsiyete dayalı ayrıştırma ve tabiiyet. İlki kadınları ekonomi, siyasa ve sivil toplum alanlarından dışlar ve hane içine kapatırken, toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti suç kapsamına almayarak meşrulaştırır. İkinci patriyarkal tahakküm biçimi ise kadına yönelik şiddeti suç kapsamına alır ve kadınları kamusal alandan (ekonomi, siyasa ve sivil toplum) dışlamaz ancak içererek ayrıştırır. Örneğin, tarım-dışı ücretli emeğe erişimde cinsiyet eşitliği yakalansa da kadın işçiler güvencesiz ve düşük ücretli işlerde gettolaşır. Cinsiyete dayalı dışlayıcı stratejilerin egemen olması patriyarkanın (premodern ve modern) *hane içi* biçimlerine atfedilirken, cinsiyete dayalı ayrıştırma ve tabiiyet patriyarkanın (neoliberal veya sosyal demokrat) *kamusal* biçimleri ile bağlantılı olarak görülür (Kocacıbağ, 2020).

Patriyarkal devleti kuramsallaştırmaya elverişli bir zemin sunmakla birlikte, kanımca cinsiyet rejimi literatürü, aşağıda tartışacağım kavramsal kısıtların ötesine geçmelidir. *İlk olarak*, Walby hem toplumsal eşitsizlik rejimlerini hem de dört temel alanı birer 'sistem' olarak kuramsallaştırır. Ona göre, her bir alan (ekonomi, siyasa, sivil toplum ve şiddet) kendi kendini yeniden üretebilir ve yeniden üretim için ilave bir girdiye ihtiyaç duymaz (Walby, 2020a). Bu bakış açısı, bana göre, toplumsal cinsiyete, sınıfa, ırka ya da etnisiteye dayalı eşitsizlik rejimlerinin nedenleriyle sonuçlarını birbirine karıştırmak anlamına gelir. Öne sürdüğüm kavramsal çerçeveye göre, birbirinden farklı emek sömürüsü ilişkilerini hedef alan toplumsal mücadeleler, bahsi geçen dört alan dahil olmak üzere, toplumsal değişimin tüm yönlerini belirler. Bu sebeple, söz konusu dört alanı birer sistem olarak değil ancak farklı derece ve biçimlerdeki sosyal eşitsizlikleri barındıran analitik kategoriler olarak ele alıyorum.

İkinci olarak, cinsiyet rejimi teorileri, aile içindeki patriyarkal emek sömürüsünü, cinsiyet eşitsizliğinin sonuçlarından biri olarak görür. Walby (2020b) geleneksel olarak aileye atfedilen cinsiyet temelli pratikleri yukarıda bahsi geçen dört kurumsal alana bölüştürürken; Shire ve Nemoto (2020) ile Moghadam (2020), ailenin sosyal politika alanında oynadığı merkezi role dikkat çeker. Moghadam bir adım öteye giderek ailenin beşinci bir kurumsal alan olarak kavramsallaştırılması gerektiğini vurgular. Bu yaklaşımdan yola çıkan Verloo (2022), toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile cinsellik temelindeki eşitsizliğin iç içe geçmesinin önemini vurgular ve Moghadam'ın geliştirdiği beşinci alanı ifade etmek için - Connell'dan ödünç aldığı - kateksis (*cathexis*) kavramını kullanır. Cinsiyet rejiminin farklı türleri söz konusu olduğunda ailenin ve cinselliğin çok önemli olduğunu kabul ediyorum. Ancak bu kuramcılardan farklı olarak ben, natrans heteroseksüel ailenin, emeğe el koyan erkekle doğrudan üretici kadın arasındaki ilişkiyi *dolayım*ladığını ileri sürüyorum. Hegelyan Marksist bir bakış açısıyla ele aldığım dolayım kavramını, sosyal bir olguya ait görüngünün gerçek işlevini gizleyecek şekilde başkalaşmasını ve bu başkalaşmış görüngüyü yeniden üreten kategorileri tanımlamak için kullanıyorum (detaylar için bkz. Kocacıçak, 2022b içinde 8. bölüm). Bana göre, patriyarkal sömürünün aile-dolayım güçleri, bedenlerin toplumsal inşasını, cinselliği, insanın üremesini, aşk, sevgi ve akrabalık ilişkilerini ve daha fazlasını şekillendirir. Bu nedenle, patriyarkal sisteme dair en karmaşık dolayım kategorilerinden biri olarak gördüğüm ailenin rolü ilave bir kurumsal alana indirgenemez veya diğer alanlar arasında bölüştürülemez.

Üçüncü olarak, hane içi patriyarkayı aileye, kamusal patriyarkayı ise devlete indirgeyerek Moghadam (2023; 2020), hem devletin hane içi patriyarkaya dair önemini, hem de aile içindeki aktörlerin kamusal patriyarkadaki rolünü

yadsır. Bu kuramsal sorunlar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde kamusal patriyarkanın egemen olduğu yanılışmasına yol açar. Walby'nin geliştirdiği kuramın izinden giderek, (premodern ve/veya modern) *hane içi patriyarkanın* hegemonyası altında, kadınların büyük çoğunluğunun emeğinin kırdı ve kentte ücretsiz hane içi üretim faaliyetlerine hapsoldüğünü, (neoliberal ya da sosyal demokratik) *kamusal patriyarkanın* egemenliği altında ise ücretli/ücretsiz emek kıskacının kadınların çoğunluğunun deneyimi olduğunu öne sürüyorum (Kocacıbağ, 2022b). Dolayısıyla, neoliberal kamusal patriyarkanın baş göstermesine rağmen, ücretli emeğe erişimdeki ciddi cinsiyet eşitsizliği düşünöldüğünde Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde hane içi patriyarkanın hegemonyasını incelememiz gerektiğini düşünüyorum.

Son olarak, Dünya Sistemi tahlilinden yola çıkarak, Walby (2009) ve Moghadam (2023), küresel hegemonların, özellikle ABD ve Avrupa Birliğı'nin, cinsiyet rejimlerine olan etkisini inceler. Öne sürdükleri yaklaşım, bir yandan kapitalist dünya sisteminin dinamikleri ile sınırlı iken, bir yandan da çok merkezli dünya sisteminin, ulusal aktörlerin pazarlık gücünü arttırmadaki etkisini göz ardı eder. Bu durum, küresel patriyarkal hegemonların kapitalist hegemonlardan farklı olabileceğı ihtimalini yadsır. Uluslararası ve ulus-ötesi ilişkilerin tahlilinde kapitalist, patriyarkal ve ırkçı politik aktörlerin yerel, ulusal ve küresel ölçekte eşit düzeyde etkili olduğu hatırlanmalı ve biri diğlerinden daha üstün görölmemelidir. Türkiye örneğine dayanan bu çalışmada ulusal aktörlerin küresel kapitalist hegemonlar olarak bilinen ABD ve Avrupa Birliğı'ne karşı gelmek pahasına politik gücünü nasıl muhafaza ettiğini ve cinsiyet rejimi türlerini nasıl biçimlendirdiğini inceleyeceğim.

Yeni Bir Kavramsal Çerçeve

Cinsiyet rejimi kuramından yola çıkarak önerdiğim kavramsal çerçeve kapsamında, patriyarkal, kapitalist ve ırkçı siyasi projeler ile cinsiyet, sınıf ve etnisiteye dayalı egemen kesimlerin kolektif eylem kapasitesi arasında süregiden güçlü bir bağ olduğunu iddia ediyorum. Devlet oluşum sürecini de bu temelde kuramsallaştırıyorum. Buna göre, *patriyarkal, kapitalist ve ırkçı kolektif öznelerin* her biri devlet üzerinde tarihsel ve coğrafi koşullara göre değişen bir etkiye sahip ve bu durum birbiri ile etkileşim içinde olan çoklu devlet ajandalarının oluşmasına neden olur. Aynı zamanda, ezilen grupların verdikleri mücadele de devlet oluşum sürecini şekillendirir. Türkiye örneğinden yola çıkan bu makalede, Türklük ve Sünni-Müslümanlık temelinde şekillenen ırkçı devlet ajandasının *patriyarkal kolektif öznenin* devlet üzerindeki etkisini artırmasında ne derece etkili olduğunu inceleyeceğim.

Öne sürdüğüm kavramsal çerçeveye göre, her sistem kendine has *dolayım* kategorilerine sahiptir ve bu kategoriler cinsiyet, sınıf, ırk ya da etnitise temelinde gerçekleşen baskı ve sömürü ilişkilerine göre değişir. Dolayım kategorileri bir yandan sistemlerin sürekliliğini sağlarken, bir yandan da dolayımın karmaşıklık seviyesi *üst-belirlenim* ilişkilerini tarifler.³ Buradan hareketle, natrans heteroseksüel ailenin patriyarkal emek sömürüsünün en karmaşık dolayım kategorilerinden biri olduğunu iddia ediyorum. Bana göre, patriyarkal devletin amacı aile içerisindeki cinsiyetçi iş bölümünü muhafaza etmektir. Ne var ki, patriyarkal devlet karakteri biçim ve derece açısından değişkenlik gösterir. Cinsiyetçi emek ilişkileri ekseninde iki temel patriyarkal devlet biçimini kavramsallaştırmayı öneriyorum: (1) bakım emeği dahil olmak üzere kadın emeğini büyük ölçüde ücretsiz hane içi üretimle sınırlandıran *hane odaklı patriyarkal devlet* ve (2) kadınların ücretli/ücretsiz emek kıskacının sürekliliğini kısmi metalaştırma dahil olmak üzere çeşitli yollarla garanti altına alan *kamusal patriyarkal devlet*. İlk tür patriyarkal devlet, cinsiyete dayalı dışlayıcı stratejilere başvururken, ikincisi ekonomi, siyasa ve sivil toplum alanlarında toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı ve tabiiyet ilişkilerini düzenler. Bu makale kapsamında, Türkiye’de hane odaklı patriyarkal devlet karakterinin ne ölçüde kamusal patriyarkal devlete doğru kaydığını inceleyeceğim. Toplumsal cinsiyete dayalı dışlayıcı devlet stratejilerinin ağır basıyor olması, patriyarkal hane odaklı devlet karakterine işaret ederken, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve tabiiyet, patriyarkal kamusal devlete doğru bir kaymaya işaret ediyor olacak.

Son olarak, kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişimine ışık tutan kuramlar, geç kapitalistleşen ülkelerde sosyo-ekonomik dönüşümün hem kapitalist hem de kapitalist olmayan sınıflar tarafından belirlendiğine dikkat çeker. Söz konusu kuramlardan yola çıkarak küresel Güney’deki patriyarkal, kapitalist ve ırkçı kolektif öznelerin küresel Kuzey’den farklılık gösteren grupları barındırdığını savunuyorum. Daha önceki çalışmalarımda, Türkiye’deki patriyarkal kolektif öznenin erkek hane reisleriyle sınırlı olmadığını, kır ve kentte küçük üretici ve esnaf pozisyonunda olan erkekleri de kapsadığını ve bu durumun hane içi patriyarkanın premodern ve modern biçimlerine yol açtığını öne sürmüştüm (Kocacıbağ, 2020). Bu makalede ise anti-demokratikleşme süreci sonucu ortaya çıkan ve patriyarkal kolektif öznenin hegemonyasını muhafaza etmede etkili olan farklı bir grubu inceleyeceğim.

Demokratikleşme sürecindeki tıkanmanın cinsiyet rejimine olan etkisini inceleyen çalışmalar, Batı dışında kalan koşulları incelemekte yetersiz kalır (Lombardo, Alonso ve Ciccio, 2023; Paternotte ve Verloo, 2021). Kadınların ve azınlıkların kamusal karar alma mekanizmalarından dışlandığı koşullarda, Batı’daki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlere ya da sağcı politik aktörlere

nazaran devlet üzerinde daha fazla etkili olan seçkin bir erkek grubunun ortaya çıktığını düşünüyorum. Siyasal temsiliyet ve karar alma mekanizmalarına erişimde cinsiyet eşitsizliğinin artması, rejim üzerinde belli bir düzeyde etkili olabilen kadınların örgütlenip politik bir aktör olarak ortaya çıkmasına engel olur. Bu kadınların bireysel kalmaya mahkum edilen mücadelesi, söz konusu olan devletin patriyarkal ajandası olduğunda, hızlıca dışlama, ceza ve gerektiğinde şiddet yoluyla etkisizleştirilir. Bu nedenle, örgütlenmelerinin önünde hiçbir engel olmayan, politikacılar, gazeteciler, köşe yazarları, dini liderler, akademisyenler, sanatçılar ve rejim liderlerinin aile üyelerinin de dahil olabildiği bu seçkin gruba rejimin insanları değil, *rejimin adamları* adını veriyorum.

Makalenin devamında, ekonomi, sivil toplum ve şiddet alanlarındaki devlet müdahalesini ele alarak Türkiye’de patriyarkal devlet karakterindeki dönüşümü inceliyorum. Aynı zamanda, ülkenin İstanbul Sözleşmesi’nden tek taraflı olarak çekilmesi sürecine odaklanarak patriyarkal kolektif öznenin ırkçı devlet ajandasını ne ölçüde sahiplendiğini ve kendi çıkarına uygun olarak nasıl yeniden inşa ettiğini araştırıyorum. Bunlara ilave olarak hem rejimin adamlarının oynadığı rolü hem de aile kavramının biyolojik özcü temelde ele alınmasının kadınların devlet üzerindeki etkisini zayıflattığını tartışacağım.

Devletin Patriyarkal Karakterindeki Değişim

Ekonomi Alanında Devlet Müdahalesi

Öncelikle, ekonomi alanına yönelik devlet politikasının, kadınları kırsal ve kentsel hane içi ücretsiz emekçiler olarak mı tutmayı hedeflediğini, yoksa ücretli/ücretsiz emek kıskacının sürekliliğini mi garanti altına almaya çalıştığını araştıracağım. İlk müdahale biçimi devletin hane odaklı patriyarkal karakterindeki kalıcılığa işaret ederken; ikincisi kamusal patriyarkal karaktere doğru bir kaymaya işaret ediyor olacak.

2000’lerden bu yana, ücretli kadın istihdamının önündeki engeller kısmen kaldırılmış görünüyor. Anayasa, ceza kanunu, medeni kanun ve iş kanunundaki toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı maddeler iptal edildiği gibi, işyerinde toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık ve cinsel taciz kanunen yasaklandı. İş kanunu ve yönetmelikleri de kadınların doğumdan sonra işgücüne katılımını teşvik edecek şekilde değiştirildi. Örneğin, ücretli doğum izni uzatıldı (2003) ve ücretli babalık izni getirildi (2016). İstihdam ettiği kadın çalışan sayısı 150’nin üstünde olan işverenler, işyerinde gündüz bakım/kreş hizmeti sağlamakla sorumlu tutuldu ve işverenleri teşvik etmek için vergi muafiyeti getirildi (2018). Sayıları yetersiz de olsa ihracata yönelik üretim yapan sanayi bölgelerinde hem devlet hem de işveren tarafından finanse edilen kreşler açıldı (2013- 2019).

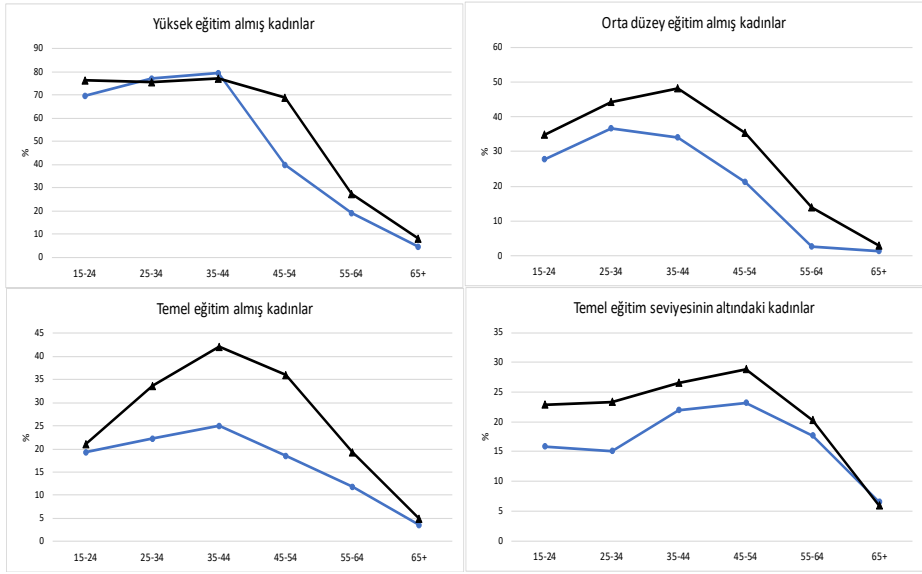
Ayrıca, özel sektöre devredilen çocuk bakım hizmetinin yaygınlaşması için kısıtlı da olsa belli bir düzeyde devlet desteği getirildi.

Yukarıda saydığım devlet müdahaleleri, çocuk bakımının hane içinden piyasa odaklı olacak şekilde kamuya aktarılmasında etkili olmuş görünüyor. 1970'lerden 1980'lerin ortalarına kadar okul öncesi kayıt oranı %1'in altında iken 2005'te bu rakamın %10'a yükseldiği, 2017 yılında ise 3-5 yaş grubundaki okul öncesi eğitime kayıtlı çocukların oranının %40'ı bulunduğu görülüyor (OECD. Stat, 2020; WDI, 2022). Büyükanneler, kayınvalideler ve başka kadın akrabalar çocuk bakımını üstlenmeye devam etseler de bulgular, geniş aile içindeki ücretsiz bakım emekçi kapasitesinin çeşitli nedenlerle – örneğin yaşlılık, yoksulluk veya emeklilik yaşının uzaması gibi – sınıra dayandığını gösteriyor. Aile içindeki diğer kadınların ücretsiz emeğine bel bağlayan kadınların oranı 2013 ile 2018 yılları arasında değişmemiş (HUIPS, 2013, 2008). 2016 yılında anneleri isteyken anneanne veya babaanneleri tarafından bakılan okul öncesi küçük çocukların oranı da yalnızca %11 düzeyinde kalmış (TÜİK, 2016). Bu veriler, çocuk bakımının geçmişe oranla artan derecede hane içinden çıktığını ve kamu tarafından sağlanmaya başladığına işaret ediyor.

Ne var ki daha detaylı bir tahlil çocuk bakımına yönelik devlet müdahalelerinin eğitim seviyesi görece daha düşük kadınların işgücüne katılımını destekleyecek şekilde tasarlanmadığını gösteriyor. Kadınların eğitim ve yaşa göre işgücüne katılımındaki değişimi gösteren bulgular, çocuk bakımını hedef alan sosyal politikalarından yararlanan kesimin ağırlıkla yüksek eğitim seviyesine sahip kadınlar olduğuna işaret ediyor. 2006 ile 2019 yılları arasında, yüksek eğitimli kadınların doğumdan sonra işgücüne katılımı keskin bir şekilde artsa da alt ve orta seviyede eğitim almış kadınlar doğum sonrasında işgücünden ayrılmaya devam etmiş ve çalışmaya geri dönememişler (Bkz. Şekil 1).

Kadınların eğitim düzeyine göre işgücüne katılımını gösteren veriler de eğitim düzeyi daha düşük olan kadınların tarım dışı sektörde ücretli istihdamdan dışlanmakta olduğunu gösteriyor. 2020 yılında çalışma çağındaki nüfus içinde yüksek eğitimli kadınların işgücüne katılımı %65 iken, aynı oran alt/orta düzey eğitim almış kadınlar için %25'e düşmüştü. Erkek istihdamı ise düşük eğitim seviyesinden etkilenmiyor, 2020 yılında alt/orta düzey eğitim almış erkeklerin işgücüne katılım oranı %64 (WDI, 2022).

Şekil 1. Kadınların yaşa ve eğitime göre işgücüne katılım oranı (15 yaş ve üzeri, %)

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından sağlanan veri tabanı temel alınarak hazırlanmıştır (ILOSTAT, 2020).

Daha detaylı bir inceleme, sosyal politikalar aracılığı ile yapılan devlet müdahalelerinin aşağıda ele aldığımız yollarla kadınların büyük çoğunluğunun emeğini ücretsiz hane içi üretime hapsedmekte olduğunu gösteriyor:

1. Kısıtlı oranda devlet desteği sağlansa dahi çocuk bakımı, ağırlıklı özel sektöre dayanan metalaştırma yolu ile (özel kreşler ve gündüz bakım evleri) hane içinden kamuya devrediliyor. Haliyle bu politika, alt ve orta düzey eğitim almış ve daha düşük ücret alan kadınların doğum sonrası ücretli işe erişimini desteklemiyor.
2. Toplumun yaşlı ve engelli üyelerinin bakım ihtiyacını karşılamak için devletin hayata geçirdiği yegâne stratejinin *aile temelli ücretsiz bakım sistemi* olması kadın emeğine olan egemen yaklaşıma ışık tutuyor. Çocuk bakımının özel sektör eliyle kamuya aktarılmasından farklı olarak, Türkiye’de yaşlı ve engelli bakımının piyasa tarafından sağlanmasına yönelik sosyal politikalar oldukça sınırlı kalmış görünüyor. Örneğin, 2016’da kamu ve özel bakım evlerinin toplam kapasitesi, 65 yaş üstü yaşlı nüfusun yalnızca %0,5’ine denk geliyor idi. Engelli bakım evlerinin

toplam kapasitesi ise, ihtiyaçlarını kendi başına karşılamakta ciddi anlamda güçlük çeken 15 yaş üstü engelli nüfusun sadece %0,2'sini karşılamakta.⁴ Aynı şekilde, evde verilen özel bakım hizmetleri ülke çapında fazlasıyla sınırlı kalmış durumda. 2005'ten bu yana devlet tarafından yürütölen şartlı nakit transferi uygulamaları da aile temelli bakım sisteminin yaşlı ve engelli bakımı anlamında uygun görölen tek strateji olduğunu gösteriyor.

3. Devlet politikalarının kırsalda kadın emeğini ücretsiz tarım işçiliğine yönlendirdiği görölmöyor. Bu alanda, Dünya Bankası öncölüğündeki uluslararası politikayı benimseyen Türkiye devleti “kırsal kesimdeki kadınları ücretsiz aile işçisi konumundan çıkararak sosyal ve ekonomik olarak güçlendirmeyi” amaçlamakta (Türkiye Cumhuriyeti, 2019: 70). Buna bağlı olarak devlet, küçük ölçekli tarım arazilerinin miras yoluyla paylaşımında kadınlara yönelik yasal ayrımcılığı kaldırdı (Kocabaık, 2018) ve tarımda kadın kooperatiflerini desteklemeye başladı. Bu müdahaleler sonucunda, kadınların ücretsiz aile işçisi olmaktan çıkmaları ve kendi hesabına çalışan olmaları beklendiği halde bulgular tam tersini göstermekte. 2010- 2019 yılları arasında tarımda kendi hesabına çalışan kadınların oranının %16'dan %11'e düşerken, tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların oranının %76'da sabit kaldığı görölmöyor (ILOSTAT, 2020). Bu veriler devlet politikalarının, kırsal kesimdeki kadınların görece yüksek eğitime ve tarım dışı sektörde ücretli istihdama erişimini arttırmak yerine, kadın emeğini ücretsiz tarım üretimine hapsettiğini gösterir.

Şu ana kadar incelenen kanıtlar ışığında, Türkiye'de devletin ücretli/ücretsiz emek kıskacının sürekliliğini garanti altına alabilmek için çocuk bakım hizmetlerini metalaştırma yoluyla belli bir düzeyde hane içinden kamuya kaydırđı söylenebilir. Ancak, bu müdahalenin kapsamı yüksek eğitimli kadınlarla sınırlı. Devlet güdümlü sosyal politika, kadınların çoğunluğunu kırsal ve kentsel hane içi üretimde ücretsiz emekçi olarak tutmaya devam ediyor. Alt ve orta düzeyde eğitim almış kentli kadınlar evde kalıp ücretsiz çocuk, yaşlı ve engelli bakımını üstlenmeye itilirken, kırsal kesimdeki kadınlara küçük ve orta ölçekli çiftliklerde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmak dışında bir seçenek sağlanmıyor. Dolayısıyla sosyal politikalar aracılığı ile yapılan müdahaleler, tüm kadınların ücretli istihdama erişimini artırmak yerine, kadın emeğinin büyük kısmını kırsal ve kentsel hane içi ücretsiz üretime hapsetmekte. Özetle, ekonomi alanından edindiğim mevcut göstergeler, Türkiye devletinin hane odaklı patriyarkal karakterini muhafaza ettiğini ortaya koyuyor.

Sivil Toplum Alanı ve Devlet

Bu bölümde, patriyarkal devlet karakterindeki değişimi ele almak için sivil toplum alanındaki devlet müdahalesini (i) eğitimde, kamusal karar alma süreçlerine katılımında ve siyasal temsiliyette toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve (ii) bireylerin doğurganlık kapasiteleri ve cinsellikleri üzerindeki kontrollerine odaklanarak inceliyorum. Son yirmi yıldır, devlet politikaları kız çocuklarının okullaşma oranını artırmaya yönelik programların önünü açmış olsa da 25 yaş üzeri toplam nüfusun eğitimindeki toplumsal cinsiyet eşitsizliği ihmal edilmiş görünüyor. Alt ve orta eğitim seviyesindeki kadınların tarım-dışı ücretli istihdama katılımının aynı eğitim seviyesindeki erkeklere oranla ne denli düşük olduğu göz önünde bulundurulduğunda, eğitimdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemini koruduğunu söyleyebiliriz.

Geçtiğimiz otuz yıl, kadınların kamusal karar alma süreçlerine katılımında ve siyasi temsiliyetinde mütevazı ama önemli bir değişikliğe tanık oldu. 1990'ların ortasından 2005'e kadar, mecliste kadınların sahip olduğu sandalye oranı %4'ün altında kaldığı halde, bu oran 2020'de %17'ye ulaştı (WDI, 2022). Meclisteki sandalye bazındaki bu artışın, kadınların toplumsal hareketler içerisinde karar mekanizmalarına erişiminin artması ile ilişkili olduğunu düşünüyorum. Dini ve etnik azınlık haklarına dayalı toplumsal hareketler, feminist ve LGBTİ+ hareketleri ve çevre mücadelesi içerisinde etkilerini arttıran kadınlar, ana muhalefet partilerini gönüllü parti kota sistemini hayata geçirmeye zorlamış ve bu yolla kadınların meclisteki siyasi temsiliyetini arttırmış görünüyor. Ancak, son dönem araştırmaların gösterdiği gibi 2014- 2015 yıllarından itibaren demokrasi kanallarının gittikçe tıkanmasıyla birlikte meclis kamusal karar alma süreçlerindeki önemini gittikçe yitirmeye başladı (Gülel, 2021; Özgür Keysan ve Özdemir, 2020; Aksoy 2018, Coşar 2021). Dolayısıyla anti-demokratik rejimin meclisin etkisini azalttığı ve toplumsal hareketleri bastırdığı koşullarda, kadın vekillerin oranındaki artış, kamusal karar alma mekanizmalarında ve siyasal temsiliyetteki cinsiyet eşitsizliğinin azaldığı anlamına gelmiyor.

Öte yandan, kadınların doğurganlık kapasitesi üzerinde sahip olduğu kontrolün zamanla iyileştiği çıkarımında bulunulabilir (Bkz. Tablo 1'deki A, C, D, E maddeleri). Fakat 2010'dan bu yana güçlenen pronatalist (doğumu teşvik eden) politikalar bu iyileşmeye galebe çalmış görünmekte. Feminist hareketin direnişi kürtaja erişimde yasal kısıtlamayı (mesela gebeliğin sonlandırılabilabileceği süre sınırının indirilmesi) engellemiş olsa da kürtaj karşıtı düzenlemeler kadınların üreme kapasiteleri üzerindeki kontrollerini sınırlamaya devam ediyor. Örneğin, devlet politikaları kadınların ücretsiz kürtaj hizmetine erişimini engellemekte. Özel hastaneler hala kürtaj yapıyor olsa da yalnızca maddi koşulları elveren

kadınlar bu hizmete erişebiliyor (KİH-YÇ, 2021). İstanbul'da kürtaj hizmeti veren devlet hastanelerinin sayısı bu makalenin yazıldığı zaman diliminde sadece bire düşmüş durumda idi. Ücretsiz ya da düşük ücretli kürtaj hizmetine erişimi neredeyse tamamen ortadan kaldıran devlet politikaları, aynı zamanda Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmaların hükümleriyle çelişmesine rağmen, kürtaj için kocanın iznini talep eden kanunu halen yürürlükte tutmakta.

Tablo 1. Kadınların üreme kapasiteleri üzerindeki kontrolü (1998- 2018)

	1998	2003	2008	2013	2018
(A) Modern yöntemlerle yapılan aile planlaması talebi (aile planlaması talep eden evli kadınların yüzdesi)	49	56	57	56	62
(B) Karşılanmayan doğum kontrol ihtiyacı (15-49 yaş arası evli kadınların yüzdesi)	14	10	9	6	12
(C) Genç anneler (çocuğu olan ya da hali hazırda hamile olan 15-19 yaş grubu kadınların yüzdesi)	10	8	6	4	..
(D) Genç doğurganlık oranı (15-19 yaş grubu kadınların yüzdesi)	..	40	39	29	19
(E) Doğum kontrol yaygınlık oranı - modern yöntemler (15-49 yaş grubu kadınların yüzdesi)	34	38	42	42	43

Kaynak: Dünya Bankası (WDI, 2022) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2020) tarafından sağlanan veri tabanlarından hesaplanmıştır.

Kadınların cinselliği üzerindeki kontrol, üreme ve doğurganlıkla sınırlı kalmaz, cinsel tercih ve yönelim konusunda karar verme kapasitesini de kapsar. Türk Ceza Kanunu, yetişkinler arasında rızaya dayalı eşcinsel ilişkiden söz etmez; yani Türk Ceza Kanunu'nda bu eylemler ne ceza kapsamına sokulur ne de güvence altına alınır, ancak eşcinsel evlilik yasal değildir. Cinsiyet uyum ameliyatı ve psikiyatri raporu alınması gibi belirli koşullar altında kişilere yasal olarak cinsiyet değiştirme hakkı verilir. Bunlara ilaveten, 2000'lerden bu yana, bir yandan yasal çerçevede eşcinsel ilişkilere yönelik kısıtlamalar pekiştirilirken, bir yandan da LGBTİ+ hareketine karşı getirilen baskı ve yasaklamalar, bireylerin kendi cinsellikleri üzerinde kontrol sahibi olmalarının önünde önemli bir engel teşkil etmekte. 2017'den bu yana Onur Yürüyüşü ve festivaller de dahil olmak üzere LGBTİ+ etkinlikleri yasaklanmakta ve aktivistler hapis cezalarına çarptırılmaktadır (ILGA World, 2020; Çağatay, Liinson, ve Sasunkevich, 2022).

Özetle, sivil toplum alanındaki devlet politikaları yetişkin nüfusun eğitimindeki cinsiyet eşitsizliğine karşı kayıtsız kalırken, devletin homofobik, transfobik ve pronatalist müdahaleleri kadınların üreme kapasiteleri de dahil olmak üzere kendi cinsellikleri üzerindeki kontrollerini kısıtlar. Yine, son yıllarda güçlenerek yaygınlaşan anti-demokratik uygulamalar, hem kadınları kamusal karar alma süreçlerinden ve siyasal temsiliyetten dışlamaya hem de toplumsal hareketleri bastırmaya hizmet etmiştir. Bu veriler ışığında, sivil toplum alanına yapılan devlet müdahalelerinin toplumsal cinsiyete dayalı dışlayıcı stratejilere dayandığı dolayısıyla ülkede hane odaklı patriyarkal devlet karakterinin muhafaza edildiği söylenebilir.

Şiddet Alanında Devlet Müdahalesi

Devlet politikalarının aile-içi şiddeti suç kapsamına alma konusunda aldığı yol, patriyarkal hane odaklı devletten patriyarkal kamusal devlete geçişin önemli göstergelerinden biri. Türkiye’de devlet, 2000’lerden bu yana töre ve namus cinayetlerinin yanı sıra kadın ve çocuklara yönelik şiddeti önlemek için çeşitli önlemler almış ve Belediye Kanunu (2000), İş Kanunu (2003), Türk Ceza Kanunu (2005), Anayasa (2011) ve Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2007, 2012 ve 2014) dahil olmak üzere gerekli yasal değişikliklere gitmiştir. Ayrıca, sosyal politika çerçevesinde aile içi şiddete maruz kalan kişileri korumak için sunulacak hizmet ve sığınakları gündemine almıştır (2008- 2019). Polislere, sağlık profesyonellerine ve hukukçulara toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele konusunda eğitimler verilmiş, medya, inanç örgütleri ve orduyla iş birliği içinde bir dizi program hayata geçirilmiştir (2006-2017).

Kadına yönelik şiddeti suç kapsamına alma konusunda belli bir yol alınmış olsa da aşağıda ele aldığımız bulgulara göre bu alandaki devlet müdahalesinin temel niteliği natrans heteroseksüel aile yapısını korumak gibi görünüyor. Her şeyden önce, geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, sığınakların toplam kapasitesi ve sığınaklarda kalma süresi asgari düzeyde tutulmuş. Kadın sığınaklarının kapasitesinin sınırlı ve yetersiz bırakılması, devletin heteroseksüel aileye hayata geçirilebilir alternatifler sunmaktan kaçındığı anlamına gelir. Aynı zamanda, Adalet ve Kalkınma Partisi milletvekilleri, “kadınları kocalarının şiddetine karşı korumaya çalışmanın dolaylı ve kasıtsız bir sonucu olarak boşanma oranlarının artmasını” istemediklerini vurgularken (Akdoğan, Yıldız, ve Çiner, 2017: 404), devlet memurları da aileyi korumaları gerektiğine inanmakta ve bu kavrayış şiddetin özel ve ailevi bir mesele olarak algılanmasına yol açmakta (Yücel, 2017). Özellikle, kanun uygulayıcılar, savcılar ve hakimler kadını bir birey olarak değil, ailedeki rolleri kapsamında eş ya da anne olarak gördükleri için, kadına yönelik

şiddetin ortadan kaldırılmasına yönelik 6284 sayılı yasanın uygulanmasında ciddi sorunlar yaşanmakta (Güneş, 2021). Yine, devlet politikaları heteroseksüel aile merkezli bir yaklaşımı benimsediği için bekar, boşanmış ya da ayrılmak isteyen kadınların öldürülmesine karşı önleyici ve koruyucu önlemlere yer verilmemekte. Uluslararası kurumlar Türkiye’de kadın cinayetlerinin önemine işaret etse de devlet şu ana kadar kadın cinayetlerine ilişkin herhangi bir anket, araştırma veya eğitim girişiminde bulunmadı. Bu makalenin yazıldığı zaman diliminde kadın cinayetlere dair resmi istatistiksel veri dahi bulunmamakta; kadın cinayetlerini önlemek şöyle dursun, haksız tahrik uygulaması sebebiyle failler indirimli hapis cezasına çarptırılmakta, hatta bazen hiç hapis cezası almamakta. Bu yaklaşımın bir diğer sonucu da LGBTİ+ bireylere yönelik şiddetin hoş görülmesidir.

Kadına yönelik ve aile-içi şiddet bir düzeyde suç kapsamına alınmış olsa da bu alandaki devlet müdahalesinin temel karakterinin natrans heteroseksüel aileye alternatif olabilecek ilişki biçimlerine yönelik şiddetin doğallaştırılması olduğu söylenebilir. Böylelikle bekar, boşanmış veya ayrılmış kadınlara yönelik erkek şiddetine ve LGBTİ+ bireylere yönelik şiddete göz yumarak devlet, kadınları natrans heteroseksüel aileye hapsedmektedir.

Buraya kadar incelediğim bulgulara göre, 2000’lerden bu yana, devlet politikaları (1) kadın emeğini kırsalda ve kentte ücretsiz hane içi üretimle sınırlamakta, (2) kadınların siyasal temsiliyetini, kendi doğurganlık kapasitesi ve cinselliği üzerindeki kontrolünü kısıtlamakta ve (3) kadınları şiddete maruz kaldıkları natrans heteroseksüel aile ortamına hapsedmektedir. Ülkede kamusal patriyarkal devlet karakteri ortaya çıkmış olsa dahi sınırlı kalmış ve hane odaklı patriyarkal devlet karakteri baskın olmaya devam etmiştir.

Peki Türkiye’de patriyarkal hane odaklı devletin direncini nasıl açıklayabiliriz? Bu soruya kapsamlı bir yanıt verebilmek için tarihsel süreçte patriyarkal kolektif öznenin pazarlık gücünü arttıran etmenler ile kadın mücadelesini zayıflatan faktörlerin detaylı bir incelemesini sunmak gerekir. Bu makalenin sınırları içerisinde, ülkenin İstanbul Sözleşmesi’nden çekilme sürecine odaklanarak patriyarkal kolektif özne, ırkçı devlet ajandası ile anti-demokratikleşme süreci arasındaki ilişkiyi ve kadınların sözleşme için verdiği mücadeleyi inceleyeceğim.

Toplumsal Cinsiyet Savaşları: İstanbul Sözleşmesi Örneği

İstanbul Sözleşmesi olarak da bilinen Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, kadına

yönelik şiddeti ve aile içi şiddeti önlemeyi, kovuşturmayı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini yaygınlaştırmayı amaçlar. Türkiye, sözleşmeyi 2011 yılında imzalayan ve onaylayan ilk ülke olmasına rağmen, 2021 yılında ani bir karar ile sözleşmeden çekildi. Bazı çalışmalar, devlet politikasındaki bu U-dönüşü özellikle ekonomik ve toplumsal kriz zamanlarında muhafazakâr erkek seçmenden destek almaya yönelik siyasi bir manevra olarak açıklasa da (Cerami, 2021), anketler iktidardaki AKP seçmenleri de dahil olmak üzere halkın çoğunluğunun Temmuz ile Ağustos 2020 arasındaki dönemde sözleşmeden çekilmeye karşı olduğunu gösteriyor (Konda, 2020). Bana göre, sözleşmeden çekilme kararı iktidar partisinin siyasi manevralarına indirgenemez. Bunun yerine, patriyarkal kolektif öznenin Türklük ve Sünni-Müslümanlık temelindeki ırkçı devlet ajandasından faydalanarak devlet üzerindeki etkisini başarılı bir şekilde arttırdığını, bunu yaparken adına *rejimin adamları* dediğim seçkin bir grubun desteğini de arkasına aldığını iddia ediyorum. Aynı zamanda, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının biyolojik özcü yorumlarının kadınların patriyarkal devlet karakterine karşı çıkma kapasitesini zayıflattığını öne sürüyorum.

İrkçi Devlet Ajandasının Benimsenmesi

Kadın haklarına karşı örgütlenen patriyarkal hareketleri incelerken Kandiyoti'nin (2016: 109) "erkekliğin restorasyonu" olarak adlandırdığı döneme odaklandım. Yaptığım değerlendirme, erkek hakları mücadelesinin iki aşaması olduğunu gösteriyor. İlk aşama 2010'ların başından 2018'e kadar olan dönemi kapsıyor. Bu dönemde, söz konusu erkek hakları hareketleri, çocuk evliliklerine kısıtlama getiren, nafaka hakkını güvence altına alan ve çocukların velayetini düzenleyen yasal düzenlemelere karşı örgütleniyor. Sosyal medyada çeşitli tartışma grupları kurarak, dezenformasyon kampanyaları yürüterek ve sokak eylemleri düzenleyerek, erkeklerin yapılan yasal düzenlemelerin mağduru olduğunu iddia ediyorlar. Tek bir siyasi partinin tabanına indirgenemeyecek olan bu gruplar, çocuk yaşta kişilerle evlenen adamlar için af talep ederken bir yandan da nafakanın kaldırılmasını istiyor ve çocukların velayetinin 'tek taraflı' olmasına karşı çıkıyorlar. Bu süre zarfında, İstanbul Sözleşmesi'nin uygulanması için çıkarılan 6284 sayılı kanunu da Türk-Müslüman aile yapısının bütünlüğünün savunmak için gittikçe eleştirilerinin merkezi haline getirdiklerini görüyoruz. İlk aşamada, iktidar rejimine yakın bazı kesimlerin desteğine rağmen, erkek hakları hareketinin yukarıda saydığım talepleri kadın mücadelesi tarafından başarıyla engelleniyor.

Ancak incelediğim veriler, 2019'dan itibaren erkek hakları hareketinin Türk Sünni-Müslüman ırkçı devlet ajandasını amaçlarına ulaşmak için yeniden tarifleyerek giderek daha fazla kullanmaya başladığını gösteriyor. Basın açıklamalarına ve

sosyal medya paylaşımlarına ilişkin analizlerim, Elmas vd.'nin (2021) bulgularını destekler nitelikte. Elmas, Overdorf ve Aberer'in erkek gruplarının Facebook gönderileri ve Google trendlerine dair yaptıkları araştırma, bu örgütlerin yürüttüğü sosyal medya kampanyalarının ve anlatılarının değiştiğini gösterir. 2019 öncesinde İstanbul Sözleşmesi'nden söz etmeyen bu gruplar, bu tarihten itibaren sözleşmenin Batılı güçlerin bir başka dayatması olduğunu ve eşcinselliği teşvik ederek Türk aile yapısını ve toplumsal değerlerini yok etmeyi amaçladığını iddia etmeye başlar. Hareket içindeki gruplar da bu strateji değişikliğini yansıtmak üzere isimlerini değiştirir. Örneğin, "Boşanan Kişiler Platformu", adını "İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı kanunla Mücadele Platformu" olarak yeniler. Aynı zamanda, erkek hakları hareketinin, devletin ırkçı ajandasından yola çıkarak talep ve stratejilerini yeniden formüle etmesi sürecine, demokratik kanalların giderek tıkanması sürecinin eşlik ettiğini görüyoruz.

Rejimin Adamlarının Etkisi

Bana göre, 2014-2015'ten bu yana artan anti-demokratik uygulamalar, kamusal karar alma süreçlerindeki ve siyasi temsildeki cinsiyet eşitsizliğini arttırırken, bir yandan da ülkedeki yasal ve sosyal politika çerçevesi üzerinde etkili olan seçkin bir erkek grubunun ortaya çıkmasına neden oldu. Bu grubu, yalnızca rejime hizmet eden bir piyon olarak görmek yanlış olur. Hükümetle yaptıkları müzakereler, bu seçkin grubun devlet oluşum sürecinde rol oynayan etkin bir aktör olduğunu gösteriyor. Yukarıda bahsettiğim patriyarkal kolektif öznenin rejimin adamları gibi bir politik aktörü içermesinin önemli sonuçları olduğunu düşünüyorum.

2019'un ikinci yarısına gelindiğinde, nüfuzlu gazete ve TV programlarında önemli görevler üstlenen yorumcu ve gazeteciler, bir anda ülkenin en büyük sorununu bulduklarını ilan etti: İstanbul Sözleşmesi. Erkek egemenliğini aile yapısının ayrılmaz bir parçası olarak gösteren bu kesim, sözleşmenin kadınları erkeklere karşı kıskırttığını ve dolayısıyla da aile düşmanı olduğunu savunarak işe koyuldu. Türk Sünni-Müslüman aile yapısını biyolojik özcü bir temelde yeniden tanımlayan bu kesim, sözleşmenin Malthusçu nüfus kontrolü fikrinden beslendiğini de iddia etti. Bu iddialara göre sözleşme, 'erkek' ve 'kadın' kategorilerini ortadan kaldıran eşcinsel ilişkileri ve transseksüelliği teşvik ederek Türk Sünni-Müslüman nüfusun tamamen ortadan kalkmasını amaçlıyordu. Bu yorumculardan birkaçı kadına yönelik şiddeti ve aile içi şiddetin önlenmesini amaçlayan bir sözleşmeyi İstanbul'un yabancı güçler tarafından işgal edilmesiyle bir tutacak kadar ileri gitti. Yukarıda saydığım bu temelsiz iddialar, dini liderler, farklı siyasi partilerden milletvekilleri ve bazı sanatçılar tarafından da sahiplenildi ve savunuldu.

Dahası, bu seçkin erkek grubuna dahil olan akademisyenler dekolonizasyon (sömürgeleştirme) tartışmasından yola çıkarak, yukarıda saydığım mantıksız ve temelsiz fikirleri kuramsallaştırmaya ve meşrulaştırmaya çalıştı. Savundukları görüşler bizzat Katolisizmin öğretilerine yaslansa da Batı-merkezci kolonyal bilgi üretiminin baskıcı doğasını vurgulayan bu akademisyen grubu, bireyci Batı toplumlari ile aile merkezli Türk Sünni-Müslüman toplumu arasındaki farka işaret etti.⁵ Bu akademisyenler, İslami ilkeleri yeniden tanımlamanın yanı sıra bağımsızlığa dair feminist fikirleri kasıtlı olarak çarpıtarak, cinsiyet eşitliğinin Batılı kadınlara mutluluk getirmediğini öne sürdü. Rejimin adamları kategorisine dahil olan gazeteciler, yorumcular ve akademisyenler böylece kendi çevrelerini, Avrupa merkezli metodoloji ve epistemolojilere alternatif bir bilgi üretim alanı olarak tasvir ettiler.⁶

Demokratik kanalların tıkanığı koşullar altında, bir yandan kadınlar kamusal karar alma mekanizmalarından dışlanırken, bir yandan da benim adına rejimin adamları dediğim iktidar odağına yakın olan bu seçkin erkek grubu, ırkçı devlet ajandasını (1) Türk Sünni-Müslüman kesimin biyolojik yeniden üretimi, (2) erkek egemenliği ve (3) dekolonizasyon temelinde yeniden tariflemekte önemli bir rol oynadılar. Böylelikle, erkek hakları hareketinin patriyarkal taleplerini meşrulaştırdılar. Özellikle rejimin liderleri nezdinde kampanyalarının görünürlüğünü ve etkisini artırdılar ve İstanbul Sözleşmesi'ne karşı bir 'dava' icat ettiler.

Kadınlariin Mücadelesi

Kadınlari, sokak eylemleri ve sosyal medya kampanyaları düzenleyerek ve dezenformasyon kampanyalarına karşı doğru bilgileri yaygınlaştırarak sözleşmeye yönelik örgütlü saldırılara birçok farklı yoldan karşılık verdi. Sadece feminist hareket değil, KADEM (Kadın ve Demokrasi Derneği) gibi muhafazakâr kadın örgütleri de Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine karşı çıktı. Mevcut rejimle olan ilişkilerindeki ciddi farklılıklara rağmen, kadınlar İstanbul Sözleşmesi'nin arkasında birleşti. Rejimin lider kadrolarına yakın birkaç kadın dahi sözleşmeyi destekledi ve akabinde rejimin adamları tarafından sözlü saldırıya ve tacize maruz kaldı (Bianet, 2020). Muhalefet partileri üzerinde daha güçlü bir etkiye sahip oldukları için, kadınlar bu partilerin lider kadrolarının da sözleşmeyi savunmasını sağladı (örneğin Halkların Demokratik Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve İyi Parti).

Kadınlariin sert ve örgütlü tepkisiyle karşılaşan rejimin sözleşmeden çekilme kararı kolay olmadı. Devlet yetkililerinin beyan ve eylemlerine daha yakından baktığımızda, sürecin (2020-2021) çok da istikrarlı ilerlemediğini görüyoruz.

Örneğin, iktidara yakın etkili bir düşünce kuruluşu olan Türkiye Düşünce Platformu, Adalet ve Kalkınma Partisi'yle yaptığı istişare toplantısını iptal etti ve İstanbul Sözleşmesi görüşmelerinden çekildiğini duyurdu. Parti aynı zamanda, Ağustos 2020'de kadına yönelik şiddetle ilgili 6284 sayılı Kanun'u kaldırmayacağını, İstanbul Sözleşmesi'ni destekleyenleri de desteklemeyenleri de dinlemeye devam edeceğini duyurdu. Dönemin Cumhurbaşkanı Erdoğan, Batı'dan alınmış ve tercüme edilmiş yasal metinlere güvenmek yerine milli bir çerçeve geliştirmekte ısrar ederken, Ekim 2020'de Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın 25. yıldönümü toplantısında Türkiye'nin kadına yönelik şiddeti asla hoş görmeyeceğini belirtti. Buna müteakip, Aralık 2020'de yaptığı şu açıklama, ülkenin İstanbul Sözleşmesi üyeliğinin güvende olduğuna dair yorumlarına yol açtı: "İstanbul Sözleşmesi başta olmak üzere, bu çerçevede zaman zaman yaşanan tartışmaların için özünden ziyade hala süren yanlış uygulamalarla ilgili olduğunu düşünüyorum. Kimi yanlışları düzeltirken kimi yanlışlara yol açacak savrulmalara meydan vermeyeceğiz" (DuvaR.English, 2020). Ancak Mart 2021'de Erdoğan, İstanbul Sözleşmesi'nin Türkiye'nin toplumsal değerleriyle ve aile yapısıyla bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmek için kullanıldığını vurgulayarak ülkenin sözleşmeden çekildiğini resmen ilan etti.

Peki bu yenilgiyi nasıl açıklayabiliriz? Verdikleri mücadeleye rağmen, kadın hareketi devlet üzerindeki etkisini neden koruyamadı? Bana göre, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının biyolojik özcü bir temelde tanımlanması kadınların mücadelesini bölerek etkisizleştirdi. 2010'dan bu yana, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin lider kadroları kadın erkek eşitliğini sürekli reddetmekte ve kadın erkek arasındaki farklılığın önemini vurgulamakta. Kadınların üreme kapasiteleri üzerinden doğaya vurgu yapan bu yaklaşım, kadın ve erkek arasında keskin bir iş bölümü tarifler ve kadınların aile içi sorumluluklarını doğallaştırır. Dolayısıyla, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarına dair özcü bir anlayıştan beslenerek, kadınla erkeğin biyolojik olarak farklı olmaları sebebiyle eşit olmayacaklarını ileri sürer. Böylesi bir eşitlik mi farklılık mı tartışmasının, feminist cinsiyet eşitliği anlayışını kesintiye uğrattığı ve kadınları iki kampa böldüğü kanaatindeyim. Bunun sonucunda, bazı kadınlar toplumsal cinsiyet eşitliği kavramında ısrar ederken, diğerleri toplumsal cinsiyet adaleti kavramını yeniden dolaşıma soktu.

Yapılan araştırmalar, etkili muhafazakâr kadın örgütlerinin, özellikle KADEM'in, İslami öğretileri savunmak ve iktidar rejimine destek sağlamak için toplumsal cinsiyet adaleti kavramının orijinal anlamını manipüle ettiğini öne sürer (Bodur Ün ve Arıkan, 2021; Bodur Ün, 2019; Koyuncu ve Özman, 2019). Oysa ki bana göre, bu kavramın yerelleştirilmiş hali, uluslararası feminist kuramda halen

etkili olan biyolojik özcülüğe dayanmakta (güncel feminist kuramda biyolojik özcülüğün eleştirisi için bkz. Kocabaşak, 2022a). Örneğin KADEM, ev içi rol ve sorumlulukların toplumsal cinsiyete dayalı kalıplarını doğaya atfla açıklar ve cinsiyete dayalı işbölümüne karşı çıkmadan toplumsal cinsiyet adaleti talep eder (Gümrükçüoğlu, 2021). Biyolojik özcülüğe dayalı olarak kurulan 'cinsiyet' ve 'toplumsal cinsiyet' anlayışı, muhafazakâr kadınların natrans heteroseksüel ailenin toplumsal cinsiyete dayalı baskı ve eşitsizlikte oynadığı rolü dikkate almalarına engel olur. Buna karşılık, toplumsal cinsiyet eşitliği talep eden kadınlar, ailenin cinsiyete dayalı baskı ve eşitsizliği sürdürmede oynadığı rolü giderek daha fazla sorunsallaştırırken, LGBTİ+ toplulukların haklarını gözetmeye de devam ettiler (Kaos GL, 2021; Kabasakal-Arat, 2020).

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet adaleti hareketleri arasındaki bu ayırım ve kadınlar için neyin iyi olduğuna dair yapılan tartışmanın kutuplaşması, patriyarkal kolektif öznenin İstanbul Sözleşmesi aleyhine harekete geçmesi için elverişli bir zemin sundu. Kadınların bölünmüşlüğüne hedef alan ve rejimin adamlarının desteğini kazanan bu patriyarkal hareketler, İstanbul Sözleşmesi'ni eşcinsel ilişkileri ve 'üçüncü cinsiyeti' (yani trans, non-binary veya kuir bireyler) teşvik ederek (natrans heteroseksüel) aileyi tehlikeye atmakla suçladı (Yeniden Refah Partisi, 2019; DKV, 2020). Yerelleştirilen toplumsal cinsiyet adaleti kavramının biyolojik özcü bir temelde inşa edilmesi nedeniyle, nüfuzlu muhafazakâr kadın örgütleri bu suçlamaya etkili bir yanıt geliştiremedi. Örneğin KADEM, İstanbul Sözleşmesi'ni savunurken LGBTİ+ topluluklarının haklarını yadsıdı ve biyoloji ile cinsiyete dayalı işbölümü arasındaki bağa vurgu yaparak natrans heteroseksüel ailenin önemi üzerinde ısrarcı oldu (KADEM, 2020). Çekilme kararının ardından ise hemen "[KADEM] LGBT lobilerinin kadın hakları mücadelesine zarar vermesine izin vermeyecek" diye açıklama yaptı (Erdoğan Bayraktar, 2021). Dolayısıyla, etkin konumda bulunan muhafazakâr kadın örgütleri, İstanbul Sözleşmesi'ne yönelik saldırılar karşısında güçlü bir tepki geliştiremedi. Buna karşılık, toplumsal cinsiyet eşitliği hareketi hem toplumsal cinsiyet hem de cinsel tercih ve yönelim ile ilgili hakları savunmanın gerekliliği konusunda giderek daha fazla fikir birliğine varsa da son tahlilde biyolojik özcülük temelindeki bu bölünme, kadınların devlet üzerinde etki kurabilme kapasitelerini zayıflatmış oldu.

Özetleyecek olursak, İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme süreci, patriyarkal kolektif öznenin Türk Sünni-Müslüman devlet ajandasını biyolojik özcülük, erkek egemenliği ve dekolonizasyon temelinde yeniden tarifleyerek benimsediğini ve bu sayede devlet üzerindeki etkisini arttırdığını gösteriyor. Bu siyasi manevradan

önce, kadın mücadelesi çocuk evlilikleri, nafaka, çocukların velayeti ve 6284 sayılı Kanun'la ilgili patriyarkal taleplere engel olabiliyordu. Ne var ki, 2019'dan bu yana erkek hakları grupları (1) sadece eşcinsel ilişkileri değil, trans, kuir veya non-binary deneyimleri de aile yapısına en büyük tehdit olarak yaftalamaya, (2) natrans heteroseksüel aile yapısının Türk Sünni-Müslüman nüfusun maddi ve toplumsal varlığı için bir ön koşul olduğunu öne sürmeye ve (3) Batı'nın Türkiye'yi yıkmayı amaçladığı yönündeki bilindik vesveseyi yaygınlaştırmaya devam ediyor. Bu stratejik manevraya rejimin adamlarının desteği eşlik ediyor ve bu yolla erkek hakları hareketi devlet üzerindeki etkisini artırıyor. Öte yandan, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının biyolojik özcü bir zeminde tanımlanması kadınları bölerek patriyarkal devlet karakterine meydan okuma kapasitelerini zayıflatmış görünüyor. Biyoloji ve doğanın toplumsal ilişkiler üzerinde belirleyici olduğunu kabul ederek, kadınlar kendilerini biyoloji temelindeki patriyarkal saldırı karşısında daha zayıf bir konuma sürüklemiş oldu. Bu koşullar altında, patriyarkal kolektif öznenin, kadın haklarını koruyan en önemli anlaşmalardan birini sonlandırarak ilk önemli kazanımını elde ettiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Bu makale, 2000'lerden bu yana Türkiye'de patriyarkal kamusal devlet karakterindeki gelişimin, hane odaklı patriyarkal devlet karakterinin egemenliğini sarsma anlamında yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Ülkenin tek taraflı olarak İstanbul Sözleşmesi'nden çekilmesine odaklanan makale, patriyarkal kolektif öznenin, Türk Sünni-Müslüman ırkçı devlet ajandasını yeniden tarifleyerek benimsediğini ve bu yolla devlet üzerindeki etkisini arttırdığını göstermektedir. Demokratik kanalların tıkanması süreci bir yandan kadınları kamusal karar alma mekanizmalarından dışlarken, bir yandan da benim rejimin adamları olarak adlandırdığım seçkin bir erkekler grubunun oluşmasına izin vermiştir. Bu grubun rejim üzerindeki etkisi de patriyarkal kolektif özneyi güçlendirmektedir. Aynı zamanda, biyoloji temelindeki özcü kavrayış kadınların mücadelesini bölmüş ve patriyarkal hane odaklı devlete karşı çıkma kapasitesini zayıflatmıştır.

Devletin cinsiyetsiz olduğu varsayımına dayanan yaklaşım ya modernleşme temelli özcülüğe veya istisnacılığa ya da kapitalizm bazında indirgemeciliğe yol açarak devlet oluşum sürecinin toplumsal cinsiyete dayalı belirleyenlerini görmezden gelir. Cinsiyet rejiminin farklı türlerine odaklanan kuramlar ise patriyarkal devleti irdelemek için değerli bir çerçeve sunsalar da patriyarkal emek sömürsünün natrans heteroseksüel aile dolayimli güçlerini ve küresel Güney bağlamında patriyarkal kolektif özneyi oluşturan farklı aktörleri göz ardı eder. Burada sunduğum araştırma, devlet teorilerine odaklanan literatürün sınırlarını

genişletiyor ve cinsiyet rejimi kuramına üç ayrı açıdan katkıda bulunuyor: (1) patriyarkal devletin iki temel (hane odaklı ve kamusal) biçimi arasında ayırım yapıyor; (2) patriyarkal devletin natrans heteroseksüel aile içindeki toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünü nasıl pekiştirdiğini detaylandırıyor ve (3) toplumsal dönüşüm sürecinde, patriyarkal kolektif özne ile ırkçı devlet ajandası arasındaki ilişkinin, yerel aktör ve süreçlerin önemini vurguluyor.

Bu makalede sunduğum tartışma ışığında, feminist hareketin daha etkili olabilmek için politik stratejilerini üç farklı açıdan gözden geçirmesi gerektiğini öneriyorum. Her şeyden önce feminist hareketin, patriyarkal, kapitalist ve ırkçı devlet ajandaları arasındaki karşılıklı etkileşimin değışen koşullarını gözetererek stratejik ittifaklara önem vermesi gerekiyor. Her ülkede böyle değıl, ancak Türkiye’de ırkçı devlet ajandası erkek egemenliğı ve biyolojik özcülük temelinde inşa ediliyor. Bir başka deyişle, toplumda üstün olarak görülen kesimin biyolojik yeniden üretimi önemini korurken, bu yeniden üretimin yegâne mekanı olarak da erkek hane reisinin egemenliğı altındaki natrans heteroseksüel aile görülüyor. Dolayısıyla, feminist hareketin Alevi ve Kürt kesimler başta olmak üzere, din ve etnisite temelinde ezilen grupların direnişini ile kurduğı ittifakin güçlendirilmesi patriyarkal devlet karakterini zayıflatmak için önemli görünüyor.

İkincisi, demokratik kanalların tıkanması bir yandan kadınları siyasal temsiliyetten ve kamusal karar alma süreçlerinden dışlarken, bir yandan da küresel Kuzey’deki toplumsal cinsiyet karşıtı hareketlere kıyasla devlet üzerinde daha fazla etkili olan rejimin adamlarının ortaya çıkmasına sebep oluyor. Bu grup “sadece mevcut bilgi üretim kurumlarını ortadan kaldırmayı amaçlamaz ... aynı zamanda neyin geçerli bilgi olduğunu ve en nihayetinde neyin doğru olduğunu gösteren yeni yapılar ve uygulamaların inşasını da destekler” (Paternotte ve Verloo, 2021: 558). Bu yüzden, dezenformasyonla mücadele stratejileri geliştirmeyi ve toplumsal cinsiyete dair eleştirel bilginin yaygınlaştırılmasını önemli görüyorum.

Toplumsal cinsiyete dair eleştirel bilginin nasıl yaygınlaştırılacağı sorusu, üçüncü stratejiye ışık tutabilir. Verloo’nun da (2022) öne sürdüğü gibi, feminist kurama başvurarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarını biyolojik özcülükten uzaklaştırmamız gerekiyor. Bunun için yalnızca söylem analizi üzerinde yükselen yaklaşımlar değıl, kanımca tarihsel maddeci yaklaşımlar da dikkate alınmalı (örneğin Fransız Maddeci Feminizmi, özellikle Wittig, 1992; ve Guillaumin, 1995). Erkeklerin kadın emeğı üzerinde kurduğı denetimi ve kadınların bir dizi üretim ilişkisi içerisinde artı değıer üretme potansiyelini doğıallaştıran mantığa, ancak cinsiyet (sex) kavramını biyolojik özcü anlayıştan uzaklaştırarak meydan okuyabiliriz. Bu sayede, patriyarkal emek sömürüsü ilişkilerini dolayımlayan

natrans heteroseksüel ailenin rolünü de ifşa edebiliriz. Böylesi bir politik strateji, bireylerin birbirinden farklı yollarla 'kadın' olduklarının (Beauvoir, 1969) ön kabulünü getirdiği için, trans ya da değil tüm kadınların farklı talep ve stratejilerini de ortaklaştıracaktır.

Teşekkür

Makaleye sundukları katkılardan ötürü Emel Memiş, Yasemin Dildar, Nuray Şahin, Gülçin Özge Tan ve Mülkiye dergisi hakemlerine teşekkür ederim.

Sonnotlar

1 Yaygın kabul gören devlet kuramlarındaki özcülük ve istisnacılığın yanı sıra devlet oluşumunda uluslararası dinamiklerin rolüne dair eleştirel bir değerlendirme için bkz. (Düzgün, 2022).

2 Bkz. (Walby, 2020b, 2009; Shire ve Nemoto, 2020; Moghadam, 2020; Lombardo ve Alonso, 2020; Hearn vd., 2022; Kocabiçak, 2020, 2022b).

3 Detaylar için bkz. (Kocabiçak, 2022b).

4 Karakuş (2018) ve TÜİK (2020, 2016) tarafından sağlanan verilerden hesaplanmıştır.

5 Bkz. (Akuduman, 2020).

6 Alternatif bir bilgi üretim biçimi olarak "trol bilime" dair ayrıntılı bir tartışma için bkz (Eslen-Ziya, 2020).

Kaynakça

Akdoğan, A. A., M. Yıldız, ve C. U. Çiner (2017). An Analysis of Policy Transfer the Policy on Protecting Women Against Domestic Violence in Turkey. İçinde: R J Lewis (der), Public Policy Making in a Globalized World, London, New York: Routledge, 402-417.

Akuduman, D (2020). İstanbul Sözleşmesi: Disiplinler Arası bir Soruşturma. Tire kitap.

Aksoy, H. A (2018). Gendered Strategies between Democratization and Democratic Reversal: The Curious Case of Turkey. Politics and Governance, 6 (3), 101-111

Alavi, H (1972). The State in Post-Colonial Societies: Pakistan and Bangladesh. New Left Review 74, 59- 81.

Amin, S (1976). Unequal Development: an Essay on the Social Formation of Peripheral Capitalism. New York: Monthly Review.

De Beauvoir, S (1969). *The Second Sex*: New England: Library press.

Bianet (2020). Women from AKP file a complaint against columnist over İstanbul Convention remarks. Bia News Agency. 11 Ağustos. Son erişim tarihi: 24.08.2021. <https://m.bianet.org/english/print/228820-women-from-akp-file-a-complaint-against-columnist-over-istanbul-convention-remarks>.

Bodur Ün, M (2019). Contesting Global Gender Equality Norms: The case of Turkey. *Review of International Studies*, 45(5), 828-847.

Bodur Ün, M, ve H Arıkan (2021). Europeanization and De-Europeanization of Turkey's Gender Equality Policy: The Case of the Istanbul Convention. *Journal of Common Market Studies*, 60 (4), 945-962.

Boratav, K (2011). *Türkiye İktisat Tarihi (1908- 2009)*. Ankara: İmge Kitabevi.

Cerami, C (2021). Turkey, Europe and Women's Rights: The Controversial Debate on the Istanbul Convention. *NAD – Nuovi autoritarismi e Democrazie: Diritto, Istituzioni e Società*, 3 (1), 1- 42

Coşar, S (2021). Turkish Nationalism and Patriarchy. İçinde: J Jongerden (der), *The Routledge Handbook on Contemporary Turkey*, London, New York: Routledge, 213-233

Çağatay, S, M Liinason, ve O Sasunkevich (2022). *Feminist and LGBTI+ Activism across Russia, Scandinavia and Turkey: Transnationalizing Spaces of Resistance*, Springer Nature.

DKV (2020). İstanbul Sözleşmesi Bir Aldatmacadır. Davet ve Kardeşlik Vakfı. 5 Ağustos. Son erişim tarihi: 24.08.2021 <https://dkv.org.tr/blog/istanbul-sozlesmesi-bir-aldatmacadir/>

DuvaR.English (2020). Istanbul Convention back on Erdoğan's agenda with emphasis on 'family unity. *Gazete DuvaR*. 30 Aralık. Son erişim tarihi: 23.08.2021. <https://www.duvarenglish.com/istanbul-convention-back-on-turkish-president-recep-tayyip-erdogans-agenda-with-emphasis-on-family-unity-news-55319>

Düzgün, E (2022). Debating 'uneven and combined development': Beyond Ottoman Patrimonialism. *Journal of International Relations and Development*, 25, 297–323.

Elmas, T, R Overdorf, ve K Aberer (2021). Tactical Reframing of Online Disinformation Campaigns Against The Istanbul Convention. *ICWSM 2021 Workshop on Data for the Wellbeing of Most Vulnerable: Promises and Challenges*.

Erdoğan Bayraktar, S (2021). Sümeyye Erdoğan'dan İstanbul Sözleşmesi açıklaması.

ABC gazetesi. 5 Nisan. Son erişim tarihi: 25.08.2021 <https://abcgazetesi.com/sumeyye-erdogandan-istanbul-sozlesmesi-aciklamasi-387441>

Eslen-Ziya, H (2020). Right-wing Populism in New Turkey: Leading to All New Grounds for Troll Science in Gender Theory. *HTS Teologiese Studies / Theological Studies*, 76 (3), 1-9.

Guillaumin, C (1995). *Racism, Sexism, Power and Ideology*. London, New York: Routledge.

Güneş, A (2021). Legal Implications of Turkey's Accessions to the Istanbul Convention by Enacting and Refining Its Laws on Violence Against Women. *Women & Criminal Justice*, 31 (3), 210-224.

Gümrükçüoğlu, S (2021). Söyleşi. *G Sonakalan (der)*. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 7-12.

Gülel, D (2021). Feminist Movement and Law-making in Turkey: a Critical Appraisal from 1998 to 2018. *Women's History Review*, 30 (1), 2-27.

Hearn, J, S Strid, A L Humbert, D Balkmar, ve M Delaunay (2022). From Gender Regimes to Violence Regimes: Re-thinking the Position of Violence. *Social Politics*, 29 (2), 682-705.

Heper, M (1985). *The State Tradition in Turkey*. Walkington: Eothen Yayınevi.

HUIPS (2008). *Population and Health Survey*. Hacettepe University Institute of Population Studies. Ankara: Hacettepe University Institute of Population Studies.

HUIPS (2013). *Population and Health Survey*. Ankara: Hacettepe University Institute of Population Studies.

ILGA World (2020). *State-Sponsored Homophobia: Global Legislation Overview Update*, Geneva: ILGA.

ILOSTAT (2020). *Employment by sex and age — ILO modelled estimates*. The International Labour Organisation. Son erişim tarihi: 02.11.2022 https://ilostat.ilo.org/?_afrLoop=179391199685571&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D179391199685571%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dhwim9684w_3574

ILOSTAT (2022). *Employment by sex, status in employment and economic activity (thousands, annual)*. The International Labour Organisation. Geneva. Son erişim tarihi: 02.11.2022 https://ilostat.ilo.org/?_afrLoop=179391199685571&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D179391199685571%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dhwim9684w_3574

afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D179391199685571%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dhwim9684w_3574

Jessop, B (1990). *State Theory : Putting the Capitalist State In Its Place*. Cambridge, U.K.: Polity Yayınevi.

Jessop, B (2002). *The Future of The Capitalist State*. Oxford: Polity.

Kabasakal-Arat, Z (2020). *Women’s Struggle in Turkey and a New Transnational Declaration*. 31 Aralık. Son erişim tarihi: 02.02.2021 <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/womens-struggle-turkey-and-new-transnational-declaration>

KADEM (2020). *İstanbul Sözleşmesi Hakkında*. 20 Ocak. Son erişim tarihi: 26.08.2021 <https://kadem.org.tr/istanbul-sozlesmesi-hakkinda/>

Kandiyoti, D (2016). *Locating the Politics of Gender: Patriarchy, Neoliberal Governance and Violence in Turkey*. *Research and Policy on Turkey*, 1 (2), 103-118.

Karakuş, B (2018). *Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler, Kurumsal Yaşlı Bakımı ve Kurumsal Yaşlı Bakımında İllerin Durumu*. Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Kaos GL (2021). *İstanbul Sözleşmesi’nen, eşit ve özgür yaşama hakkımızdan vazgeçmiyoruz*. Kaos GL. 1 Temmuz. Son erişim tarihi: 01.09.2021 <https://kaosgl.org/haber/istanbul-sozlesmesi-nin-feshi-kadinlarin-ve-lgbti-larin-yasam-haklari-yok-saymak-demek>

Keyder, Ç (1987). *State and Class in Turkey: a Study in Capitalist Development*. London: Verso.

Kocabiçak, E (2018). *What Excludes Women From Landownership in Turkey? Implications for Feminist Strategies*. *Women’s Studies International Forum*, 69 (July–August), 115–125.

Kocabiçak, E (2020). *Why Property Matters? New Varieties of Domestic Patriarchy in Turkey*. *Social Politics*, 28 (4), 812–830.

Kocabiçak, E (2022a). *Gendered Property and Labour Relations in Agriculture: Implications for Social Change in Turkey*. *Oxford Development Studies*, 50 (2), 91-113.

Kocabiçak, E (2022b). *The Political Economy of Patriarchy in the Global South*, Routledge Series of Gender and Economy. London, NY: Routledge.

Konda (2020). *Only 7 Percent Say Turkey Should Withdraw from İstanbul Convention*. Konda Research. BIA News Desk. 2 Eylül. Son erişim tarihi: <https://m.bianet.org/english/>

Kocabiçak E (2023). *İstanbul Sözleşmesi’nden Çekilme Kararı Bağlamında Türkiye’de Patriyarkal Devlet*. *Mülkiye Dergisi*, 47(1), 42-70.

women/230104-only-7-percent-say-turkey-should-withdrawfrom-istanbul-convention

Koyuncu, B, ve A Özman (2019). Women's Rights Organizations and Turkish State in the Post-2011 Era: Ideological Disengagement versus Conservative Alignment. *Turkish Studies*, 20 (5), 728-753.

KİH-YÇ (2021). Kadınların Üreme Sağlığı Hizmetleri ve Kürtaj Deneyimleri Araştırma Raporu, İstanbul: Kadının İnsan Hakları ve Yeni Çözümler derneği

Lombardo, E ve A Alonso (2020). Gender Regime Change in Decentralized States: The Case of Spain. *Social Politics*, 27 (3), 449-466.

Lombardo, E, A Alonso ve R Ciccina (2023). A Southern European model? Gender regime change in Italy and Spain and the Interplay of Polity, Civil Society and Gender-based Violence. *Women's Studies International Forum*, March- April 97, baskıda.

Mardin, Ş (2006 [1967]). Historical Thresholds and Stratification: Social Class and Class Consciousness. İçinde: S. Mardin (der), *Religion, Society and Modernity in Turkey*, New York: Syracuse University Yayınevi: 102- 135

Moghadam, V (2023). Gender Regimes, Politics and the World-System: Comparing Iran and Tunisia. *Women's Studies International Forum*, March- April 97, baskıda.

Moghadam, V (2003). *Modernising Women: Gender and Social Change in the Middle East*. London: Lynne Reinner.

Moghadam, V (2020). Gender Regimes in the Middle East and North Africa: The Power of Feminist Movements. *Social Politics*, 27 (3), 467-485.

Moore, B (1966). *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Boston: Beacon Yayınevi.

OECD.Stat. (2020). Family veritabanı. OECD. Son erişim tarihi: 28.10.2022 https://stats.oecd.org/Index.aspx?datasetcode=TIME_USE#

Offe, C ve J Keane (1984). *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.

Oğuz, Ş (2015). Rethinking Globalization as Internationalization of Capital: Implications for Understanding State Restructuring. *Science & Society*, 79 (3), 336-362.

Özgür Keysan, A ve Z Özdemir (2020). Civil Society and State Relations in Turkey: Opposing Trajectories of Two Islamist Women's Civil Society Organizations. *Asian Journal of Women's Studies*, 26 (3), 301-325.

Paternotte, D, ve M Verloo (2021). *De-democratization and the Politics of Knowledge:*

- Unpacking the Cultural Marxism Narrative. *Social Politics*, 28 (3), 556-578.
- Poulantzas, N (1969). The Problem of the Capitalist State. *New Left Review* 58, 32-53.
- Shire, K, ve K Nemoto (2020). The Origins and Transformations of Conservative Gender Regimes in Germany and Japan. *Social Politics*, 27 (3), 432-448.
- Türkiye Cumhuriyeti (2019). Turkey's 2nd Voluntary National Review (VNR) Sustainable Development Goals. New York.
- Tilly, C (1990). *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990*. Cambridge, Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- TÜİK (2016). Aile Yapısı araştırması. Türkiye İstatistik Kurumu. Son erişim tarihi: 20.10.2022. <https://data.tuik.gov.tr>
- TÜİK (2020). Adrese dayalı nüfus araştırması, Türkiye İstatistik Kurumu. Son erişim tarihi: 20.10.2022. <https://data.tuik.gov.tr/>
- UN Women (2021). Women in Politics. The United Nations. Son erişim tarihi: 20.10.2022. <https://gender-data-hub-2-undesa.hub.arcgis.com/>
- Verloo, M (2022). Gender Regimes and Cathexis. Varieties of Gender Regimes Workshop. 24-27 April. Berlin: Humboldt University
- Walby, S (2009). *Globalisation and Inequalities: Complexity and Contested Modernities*. London: Sage Publications Ltd.
- Walby, S (2011). *The Future of Feminism*. Cambridge: Polity Yayınevi.
- Walby, S (2020a). Developing the Concept of Society: Institutional Domains, Regimes of Inequalities and Complex Systems in a Global Era. *Current Sociology*, 69 (3), 315–332.
- Walby, S (2020b). Varieties of Gender Regimes. *Social Politics*, 27 (3), 414-431.
- Wallerstein, I M (1974). *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Yayınevi.
- Wallerstein, I M (2004). *World-Systems Analysis*. Durham N.C.: Duke University Yayınevi.
- WDI (2022). World Development Indicators. The World Bank. Son erişim tarihi: 01.11.2022. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=world-development-indicators>
- Weber, M (1947). *The Theory of Social and Economic Organisation*. New York: Free
- Kocabıçak E (2023). İstanbul Sözleşmesi'nden Çekilme Kararı Bağlamında Türkiye'de Patriyarkal Devlet. *Mülkiye Dergisi*, 47(1), 42-70.

press.

Wittig, M (1992). *The Straight Mind, and Other Essays*. London; New York : Harvester.

Wood, E M (1981). *The Separation of the Economic and the Political in Capitalism*. *New Left Review* I (127), 32- 63.

Yeniden Refah Partisi (2019). *Yeniden Refah Partisi Toplumda Üçüncü bir Cins Yaratma Amacı Taşımaya Rest Çekti*. AHA news. 13 Temmuz. Son erişim tarihi: 28.02.2021 <https://www.akbahaber.com.tr/yeniden-refah-partisi-toplumda-ucuncu-bir-cins-yaratma-amaci-tasimaya-rest-cekti/32027/>

Yücel, Ö (2017). *Efficiency and Expediency of Preventive and Protective Measures against Domestic Violence Taken by the Family Courts in Ankara*. *International journal of law, policy, and the family*, 31 (3), 311-327.